

CRNOGORCI IZ VRAKE NA STALNOJ GOLGOTI

Blagoje Zlatičanin

This work describes the inhabitants of the Vraka village near Skadar who fled to Montenegro twenty years ago in their efforts to obtain the status of Montenegrin citizens. The author describes the fight of the Vraka people for preservation of the Montenegrin identity and their disappointment with the behaviour of Montenegrin authorities. Despite the bureaucratic indifference of institutions, their bitterness did not kill the hope that they would succeed in becoming equal citizens of Montenegro.

Kad su mi iz redakcije „Matice“ ponudili da napišem neku vrstu dnevnika o nevoljama koje prate nastojanja nas doseljenike iz Vrake, sela pored Skadra, da se integrišemo u crnogorsko društvo, prihvatio sam to kao šansu da cjelovitije upoznam crnogorsku javnost o nama Vračanima.

Kako sam mašinski inženjer istorija i pisanje mi nije struka, pa će se moja priča zasnivati na informacijama koje sam stekao obrazovanjem u Albaniji, radoznalosti da saznam što više o mojem rodnom mjestu Vraki, i na ličnim doživljajima za vrijeme dvadesetogodišnjeg boravka u Crnoj Gori.

* * *

Pravoslavni slovenski živalj na skadarskom području je autohton. Kako su se često mijenjale granice, bio je pod raznim državama i gospodarima. Najčešće je bio izložen asimilaciji.

Do 15. vijeka od strane Mlečana, a potom od 1479. do 1912. godine od Turaka. Mnogi su primili islam, a dio je spas našao u katoličanstvu. Čitava naselja oko Skadra koja su bila etnički čista, asimilirana su. Upoređujući popise iz 1416. i 1485. godine mnoga sela sa slovenskim življem kao Podgora, Koplík (sada grad), grad Skadar, Kaldrun, naselja ispod Skadra, postala su gotovo u potpunosti naseljena Albancima. Slovenski narod je ostao u manjini u deset sela Vrake /Gril, Ras, Kule, Omara, Stari i Mladi Borić, Kotrobudan, Turajlije, Kamenica, Derignjat (ispod Skadra blizu manastira Sveti Srđ i Vlah)/ i u gradu Skadru. Ipak je ostalo dovoljno stanovništva na skadarskom području, pa je 1820. godine osnovana slovenska škola. Od 1856. godine ruski konzul je štitio naše interese, a to su kasnije radili srpski i crnogorski konzuli. Ovo stanje je zatekla nova albanska država.

Skadar je bio centar Skadarskog pašaluka, a od 1757-1831. pod vlašću porodice Bušati (Bušatlije) koja je dala poznate vezire. Poznata je i katolička porodica Borići koja se sredinom 17. vijeka preselila iz Bara u Skadar.

Skadar je važio za trgovački centar za cio Balkan. U drugoj polovini 19. vijeka u Skadru je bilo 3500 prodavnica i zvali su ga mali Carigrad.

Tokom istorije postojanja na ovim prostorima, naš narod je živio sa albanskim stanovništvom u duhu mira, etničke i vjerske tolerancije. Mi nikad nijesmo klonuli pred nepravdom, i sačuvali smo maternji jezik, kulturu i običaje. Naši đedovi i prađedovi borili su se za svoja prava, poštujući pri tom albansku većinu. Tako su stekli veliki ugled kod albanskog naroda i bili uvažavani i poštovani.

Tokom 19. vijeka mnogi naši ljudi u Skadru bili su zapošljeni kao sekretari i prevodioci u konzulatima /ruskom, francuskom, engleskom, austrougarskom/. Poznati su Berovići, Vučinići, Perovići, Andrići, Kadići... Najpoznatiji od svih je bio Aleksa Popović-Bulatović koji je ujedno bio i ruski konzul.

Aleksa Popović-Bulatović imao je sina Jeremiju i dvije ćerke. Jedna od njih, Vasa, udala se za ruskog konzula Ivana Krilova. Krilov je imao dvije ćerke. Starija ćerka Kitka (1864-1936) udala se za crnogorskog konzula u Skadru Lazara Mijuškovića (1893-1902). Druga ćerka, Sanca, se udala za ing. Dimitrijevića iz Beograda. Njemu je ruski konzul Ivan Krilov 1905. dao prvi slaveno-serpski bukvar, a ovaj ga poslao Srpskoj akademiji nauka. Sin Jeremija, koji se školovao u Rusiji, bio je učitelj u Skadru 15 godina, imao je tri sina i šest kćeri. Sve ćerke su bile udate za poznate ličnosti iz Crne Gore. Njegovi zetovi su bili: Pero Šoć, ministar u vladi kralja Nikole, Jovan Šoć (iz Dubrovnika), Filip Protić, Milo Vuković, Blažo Vučinić i Obrad Popović.

Druga veoma ugledna porodica bili su Berovići. Radivoje Berović je jedno vreme bio lični ljekar Josipa Broza Tita.

Poslije Balkanskog i Prvog svjetskog rata crnogorski narod je ostao u manjini. U to ne računamo poturčene i pokatoličene Crnogorce u Skadru, kao ni muslimane koji su poslije 1878. napustili Crnu Goru i preselili u Skadar i dalje, kojima je takođe maternji jezik bio *naški*. Koliko je njih bilo, može se naći u knjizi Peličića „Zapisi o Zeti“.

Poslije 1920. slovenska manjina je bila objekat nepravdi i represivnih mjera državnih struktura tog vremena. Posebno je u tome prednjačio albanski kralj Zogu. On je prvo ukinuo prezimena za prepoznatljivim *-ić*, *-vić* i škole na slovenskom jeziku. U Skadru su roditelji bili prisiljeni da svojoj deci daju albanska imena, iz već pripremljenog spiska albanskih imena, koji je bio napravljen od strane državnih organa. Kralj Zogu je poslije pogoršanja odnosa sa dinastijom Karađorđević, sproveo najveći teror nad našim narodom u Skadru, Vraki i Kamenici. Internirao je mnoge Vračane među kojima su pop Veliša Popović, Ilija Popović, Gogo Bašanović itd.

Poslije Drugog svjetskog rata, Enver Hodža je nastavio sa istom praksom diskriminacije naše manjine, iako je naša manjina u Skardu i Vraki bila u prvim redovima borbe za oslobođenje Albanije od italijanskih i njemačkih okupatora.

U matičnim knjigama je izbrisana prvobitna crnogorska nacionalnost, a pripadnici naše manjine su bili prisiljeni da promijene imena i prezimena, posebno poslije 1967, kada su zatvorili crkve.

Crkva Rođenje presvete Bogorodice u Vraki je pretvorena u Dom kulture, pritom su malterisani unutrašnji zidovi. Bilo je zabranjeno govoriti naški, ali su moji Vračani fanatično čuvali svoj jezik i kulturu. Među Vračanima, važno je nepisano pravilo da onaj koji između nas komunicira na albanskom jeziku bude prezren i osramoćen. Ako je bio prisutan jedan Albanac, mi smo za komunikaciju koristili albanski jezik. Albanski jezik, smo kao đeca učili tek u školi.

Uvjerio sam se da ljudi u Crnoj Gori malo znaju o pravoslavnoj crkvi u Albaniji. To je daleko i od mojih preokupacija, ali možda vrijedi zabilježiti neka saznanja.

Naši dedovi su pričali priču o tri crkve, koje su gradile tri sestre. Najstarija sestra sagradila je crkvu u Krajini (Prečista Krajinska) pred kojom je uba za narod. Srednja sestra napravila je našu crkvu u Vraki. I pred njom je uba na crkovno i ima vode kad je najveća suša i kad Vraka (rečica) presuši. Vode imaju samo ublovi na Kasari (Kosara) u starom Gromiru. Najmlađa sestra je podigla crkvu u Širc (Shirq) na lijevom brijegu Bojane. (U popisu iz 1416. godine Širc se zvao Sveti Srđ). Ove tri crkve i danas postoje (ruševine), i nalaze se u trouglu razmaka oko 15 kilometara.

Mnoge crkve koja se pominju u popisu iz 1416. godine danas ne postoje. Poslednju su srušili i opljačkali Italijani 1919. godine crkvu Svetog Nikole u Kazanima u Skadru, koja se nalazila na mjestu đe Bojana otiče iz jezera. Tu je bilo i pravoslavno groblje.

U jednom crkvenom dokumentu iz 1905, u kom se spore vrački paroh Petar Mrenović i skadarski Obrad Popović u vezi nadležnosti za 60 srpsko-crnogorskih porodica pod brojem 12 upisan je Đoko Nikolić, otac najvećeg pjesnika Albanije, Miloša Đoka Nikolića, koji je poznat kao Miđeni. Albanci ga nazivaju Đerđ Nikola, ali u njegovoj krštenici, kao i u potpisu za osnivanje Albanske pravoslavne crkve 1922. godine u Beratu, jasno piše Đoko Nikolić.

Pop Veliša Popović (kojeg je rukopoložio za sveštenika u januaru 1915. crnogorski mitropolit Mitrofan Ban uz prisustvo kralja Nikole), bio je u maju 1929. izabran od vračkog naroda za delegata na kongresu Albanske pravoslavne crkve u Korči. Na tom kongresu su učestvovali arhiepiskop albanske crkve, tri episkopa i šest sveštenika i donesen je statut Albanske pravoslavne crkve. Taj dokumenat nije potpisao pop Veliša Popović, jer nije priznao novi kalendar (latinski). Crkve u Skadru i Vraki bile su pod Raško-prizrenskom mitropolijom.

Poslije smrti popa Jefta Strikića (ubijen 1943) za skadarskoga paroha je postavljen pop Lazar Popović Vračanin, kojeg su albanske vlasti lišile slobode 1966. godine i osudili na sedam godina zatvora samo zbog toga što je bio pop i vjerovao u Boga. Pod sumnjivim okolnostima je umro u zatvoru 1972. godine.

Poslije okupacije Albanije od strane fašističke Italije u aprilu 1939. prvi koji su ustali u odbranu Albanije bili su Crnogorci iz Skadra. Oni su stvorili komunističku grupu u Skadru, a druga komunistička grupa je bila u Korči (u kojoj su svi članovi bili pravoslavci osim Enver Hodže). Na čelu skadarske grupe, u kojoj su bili braća Vaso i Branko Kadić, Vojo Kušić, Jordan Mistović, Ivo Jovanov (Vraka), Vojin Dragović, Petar Bulatović, bio je Vasil Santić. Spajanjem ove dvije komunističke grupe stvorena je 8. novembra 1941. u Tirani, u kući Bojke Lazarove, Komunistička partija Albanije. Postavljanje Envera Hodže na

čelo Partije imao je za cilj da se u borbu za oslobođenje uključi većinsko muslimansko stanovništvo. Naši ljudi pokazali su na djelu koliko su privrženi Albaniji. Evo primjera: prvi pali borac u Albaniji 1942. u Skadru bio je Vaso Kadić, a narodni heroji u Albaniji koji su ušli u istoriju po junaštvu su: Vojo Kušić, Vasil Santić, Branko Kadić i Jordan Mistović. Ovi narodni heroji Skadra bili su na rukovodećim mjestima KP Albanije. Sve njihove porodice praktično su nestale. Enver Hodža je 1959. godine strijeljao Petra Bulatovića (Pjeter Bullati) koji je bio načelnik policije u Skadru sa obrazloženjem da je neprijatelj Partije (zet Vasilija Santića). Brat Voja Kušića, Marko Kušić sa porodicom je interniran u južnu Albaniju.

Najveći pjesnik Albanije je Miloš Đoko Nikolić (1911-1938) poznatiji kao Miđeni. Njegovo ime nose najviše institucije Albanije. Bio je jedno vrijeme učitelj u Vraki. Pisao je na albanskom, srpsko-hrvatskom i makedonskom jeziku. Na izložbi u Tirani 1986. godine, kao i u njegovoj kući u centru Skadra do 1993. (danas srušena) nalazila se sva porodična dokumentacija, izvodi iz matičnih knjiga (crkvenih), sva prepiska, kao i nekoliko knjiga na našem jeziku. Miđeni nije za vrijeme svog kratkog života praktično ništa objavljivao. Sve je ostavio svom prijatelju Skenderu Luarasi (predsjedniku udruženja pisaca Albanije). Poslije njegove smrti, postao mu je zet. Opšte je poznato da je on pokušavao na sve načine da ga predstavi kao Albanca. Njegova djela su prevedena na skoro sve vodeće svjetske jezike. Njegovo ime u Crnoj Gori skoro i da ne znaju. Istina, Milenko Ratković ga je uvrstio među 50 najznamenitijih Barana (1923-1925. bio je u nižoj gimnaziji u Baru).

Njegova je porodica: otac Đoko, majka Sofija Kokošević, braća Nikola i Vojin, sestre Jovanka, Lenka, Cvetka i Olga. Stric Krsto sa decom Ljeposavom, Milanom i Julkom, živi u Zagrebu. (podaci su iz knjige „Migjeni Vepra“ 2002. godine).

Posebno mjesto u književnosti Albanije ima porodica Silić. Na njihovoj kući u centru Skadra (na 100 metara od hotela „Rozafa“ ka stadionu) stajao je natpis „U ovoj kući rođeni su velikani albanske književnosti Risto, Lazar i Drago Silić“ (poginuo 1963. u avionskoj nesreći). Prije 10 godina kuća je srušena. Drago Silić u to vrijeme je bio predsjednik Udruženja književnika Albanije. Ismail Kadare je Dragu Siliću posvetio knjigu „Dani Kafana“. U toj knjizi između ostalog kaže: „kao student Moskovskog univerziteta 1959. napisao sam ovu knjigu i dao prvo Dragu Siliću da je pročita. Njegov odgovor je bio: „Ovo što si napisao nije za današnje vrijeme i nemoj slučajno nikom da pokažeš ovaj rukopis, jer bi obojica imali posljedice“. Kadare dalje navodi da mu je Drago Silić spasio život, i zato mu je vječno zahvalan.

Najveći disident Albanije je akademik Kaplan Burović. Ivo Jovanov iz Vrake je osnivač drvnog kombinata „Misto Mame“ u Tirani. Pored kombinata bila je njegova kuća, koju mu je oduzeo Hysni Kapo, najbliži saradnik Enver Hodže. Umro je 1988. i ostavio sina Gavra i šest kćeri.

U Grilju i Kamenici osnovane su prve zadruge u Albaniji. Predsjednici tih zadruga su bili Mitro Zlatičanin i Ilija Popović. Desa (Jakoja) Brajović je od 1984. do 1988. godine bila na dužnosti prvog sekretara omladine Albanije, a kasnije i direktor u parlamentu.

Poznati Vračani brat i sestra Kićo i Eva Pejović (Peja) preseleljeni su u Tiranu prije Drugog svjetskog rata. Kićo Pejović (Peja) bio je profesor univerziteta Albanije sve do penzije 1984. godine. On je osnivač i šef katedre za teoriju mehanike na mašinskom fakultetu. Njegova sestra Eva udata za Ivana Budina bila je profesor na fakultetu i šef katedre za tekstil sve do penzije 1990. godine. Kao student bio sam na mašinskom 1984-89. godine i bio u rodbinskim odnosima sa Pejovićima.

Bogić Krstović i Andro Peličić bili su predšednici opština, a Draga Shelqaj (Peličić) i Vasa Savo (Matanović) bile su po dva mandata poslanici Albanskog parlamenta.

Savo Kontić bio jedan od najboljih inženjera Albanije i važilo je pravilo da nijedan veliki projekat u Albaniji ne može biti realizovan bez njegovog učešća.

Uroš Brajović je prvi u praksu izveo vještačku oplodnju krava u Albaniji sedamdesetih godina prošlog vijeka.

Zbog represivnih mjera koje su preuzele albanske vlasti i seobe Vračana 1920-1935. godine, broj Vračana je drastično pao. Tokom tih seoba iz Vrake se iselilo 65-70% stanovništva, i to na područja Crne Gore i Metohije. Od deset sela ostala su samo četiri. Prema podacima iz 1990. godine u Vraki i Kamenici živjelo je oko 1700 duša.

Vračani u Albaniji bili su poštovani od tamošnjeg stanovništva, zahvaljujući našim intelektualnim i fizičkim sposobnostima. Mi smo priznati sportisti, i dan danas mnogi su ostali zapaženi zbog svojih rezultata kao: Božo Ajković, Milan Brajović, Veselin Zako Matanović (zaslužni majstor sporta), Nikola Bašanović, Ilija Ćeklić, Milojka Brajović itd.

U svim sportovima do uzrasta 15 godina bili smo vazda prvi za okrug Skadar, a u višedecenijskim sportskim igrama održavanim u Skadru, Vracka je vazda zauzimala prvo mjesto.

Vračani su posebno bili zainteresovani za studije, iako je nastava bila samo na albanskom jeziku. Prema podacima objavljenim 1990. godine, selo Grilj je zauzimalo prvo mjesto po nivou obrazovanja za Skadarski okrug. Treba napomenuti da su na univerzitet u Albaniji, koji je formiran 1957. godine, pravo upisa imali samo srednjoškolci sa odličnim ocjenama. U drugim selima Vrake ta zainteresovanost bila je nešto manja.

Radi ilustracije sklonosti za obrazovanje mladih iz Vrake, napravio sam popis osoba koje su završile neki od fakulteta. U zagradi su prezimena koja su nametnule albanske vlasti.

Vračani (selo Grilj) koji su završili fakultet do 1991. godine su: 1. Stanko Zlatičanin (Kerstoja), 2. Đorđe Zlatičanin (Kerstoja), 3. Konstandin Ajković (Hajkoja) (doktor nauka), 4. Vladimir Ajković (Hajkoja), 5. Olga Matanović (Mino), 6. Stanko Ajković (Hajkoja), 7. Slobodan Ajković (Hajkoja), 8. Ilija Ajković (Hajkoja), 9. Milan Zlatičanin (Taticaj), 10. Branko Brajović (Stefo), 11. Milan Brajović (Ferezaj), 12. Milojka Brajović (Ferezaj), 13. Veljko Zlatičanin (Kerstoja), 14. Saljko Brajović (Ferezaj), 15. Zarija Brajović (Ferezaj), 16. Veljko Brajović (Ferezaj), 17. Žarko Brajović (Ferezaj), 18. Stanko Brajović (Jakoja), 19. Janko Brajović (Jakoja), 20. Pavle Brajović (Jakoja), 21. Desa Brajović (Jakoja), 22. Olga Brajović (Jakoja), 23. Božo (Helidon) Brajović (Jakoja), 24. Slobodan Krstović (Nikollaj), 25. Vuko Krstović (Nikollaj), 26. Radiša Krstović (Nikollaj), 27. Konstandin Krstović (Nikollaj), 28. Blagoje Zlatičanin (Kerstoja), 29. Zorka Peličić (Shelqaj) (profesor doktor nauka, univerzitet na Floridi, SAD), 30. Jovan Krstović (Nikollaj), 31. Danica Peličić (Shelqaj), 32. Andro Peličić (Shelqaj), 33. Ruma Peličić (Shelqaj), 34. Janko Peličić (Shelqaj), 35. Trajko Peličić (Shelqaj), 36. Đoko Zlatičanin (Cekaj), 37. Žarko Zlatičanin (Kerstoja), 38. Jorgo Zlatičanin (Cekaj), 39. Zako Matanović (Mixho), 40. Vuka Matanović (Mixho), 41. Veselin Matanović (Mixho), 42. Ivan Matanović (Doniku), 43. Merita Matanović (Doniku), 44. Mira Popović (Popaj) i 45. Artur Popović (Popaj).

Pedesetih godina 20. vijeka Vračani iz sela Grilj koji su završili srednju medicinsku školu: 1. Slavko Zlatičanin (Kerstoja), 2. Miloš Zlatičanin (Kerstoja), 3. Andro Zlatičanin (Taticaj) i 4. Pero Đukić (Kodra).

Janko Zlatičanin bio je 1955. godine izabran u 15 najboljih pionira Albanije u Tirani. Na osnovu tog uspjeha, pripala mu je i stipendija da studira u Bugarskoj, i kad je spremio svu dokumentaciju, umjesto njega tj. moga oca Janka pošao je sin jednog Albanca koji je kasnije postao poznati diplomata.

Vračani (selo Stari Boric) koji su završili fakultet do 1991. godine su: 1. Savo Kontić, 2. Petar Kontić, 3. Desa Kontić, 4. Igor (Ilir) Đinović (Ograja), 5. Vojin Matanović (Dimnaku), 6. Veljko Matanović (Dimnaku), 7. Elena Vukčević (Malaj) - Kontić i 8. Ivo Radusinović (Dritarja).

Dva rođena brata Shako (Rade) i Tosho Matanović poslije 1967. godine su nasilno promijenili imena i prezimena. Jedan se prezivao Doniku, a drugi Dimnaku.

Vračani (selo Omara) koji su završili fakultet do 1991. godine su: 1. Milutin Matanović (Matanaj), 2. Rade Vučić (Nika), 3. Danilo Bašanović (Belaj), 4. Stojan Krstović (Mataj), 5. Vojsava Krstović (Mataj), 6. Flutra Krstović (Mataj) - Zlatičanin, 7. Radovan Krstović (Mataj), 8. Janko Krstović (Mataj) i 9. Predrag (Kastriot) Sunjević (Pranvera).

Vračani (selo Kamenica) koji su završili fakultet do 1991. godine su: 1. Dimitrov Popović (Popaj), 2. Nikola Popović (Popaj), 3. Salko (Fatmir) Popović (Popaj), 4. Nikola Maraš (Marashaj), 5. Vuko Maraš (Marashaj), 6. Ardian Maraš (Marashaj) i 7. Mirela Mikulić - Zlatičanin.

Među najistaknutijim Vračanima u nauci svakako su:

- Zorka Danilova Peličić (Karaxha), profesor na univerzitetu na Floridi, SAD.

- Ardian Nikole Maraš (Babić), profesor na Sorboni, član Akademije nauka Francuske, trenutno je predsjednik Albanske akademije za albanološke studije.

- Kostandin Vidov Ajković, doktor nauka u Albaniji.

- Arsen Stankov Zlatičanin, profesor na matematičkom fakultetu u Podgorici.

Seoba Vračana 1991. godine

Poslije smrti Envera Hodže 11. aprila 1985. na čelo Centralnog komiteta Komunističke partije Albanije je došao Ramiz Alija, kojeg su zvali „slavuj marksizma“, koji je 1973. izbjegao strijeljanje zbog „liberalnog pristupa kulturi“. Ramiz Alija je odmah počeo sa „rušenjem“ starog režima, iako stidljivo, jer je bio jedini u užem rukovodstvu koji je želio promjene. To smo ošetili mi studenti Univerziteta u Tirani, jer su poslije 1987. godine istorija marksizma-lenjinizma i drugi politički predmeti izgubili na značaju. On je znao da postoji veliko nezadovoljstvo u narodu, posebno u intelektualnim krugovima, ali i veliki strah od promjena. Stvorio je studentski pokret, čija su većina bili Skadrani i studenti Mašinskog fakulteta. Uz njegovu pomoć, krajem 1990. osnovana je Demokratska partija Albanije.

Koristeći uvođenje višepartijskog sistema nakon 45 godina i mi Vračani bili smo među prvima u Albaniji koji su krajem 1990. godine stvorili udruženje „Suživot i sloga“. Članovi ovog udruženja su bili isključivo Crnogorci iz Vrake. Glavni cilj ovog udruženja je bio da i mi Crnogorci povratimo svoja prava, koja su nam nasilno oduzeta od strane kralja Zogua i Envera Hodže i očuvamo i razvijemo naš identitet. Udruženje nije bilo političko. Ipak u jednom članu je pisalo da će se ovo udruženje baviti politikom onoliko koliko nas na to primoravaju albanske vlasti.

Početkom 1991. godine u Albaniji praktično nije ništa funkcionisalo. To je bilo vrijeme haosa. Jedini cilj svih stanovnika Albanije bio je kako da se domognu boljeg života, a to je odlazak u inostranstvo, posebno na Zapad. Albanci su bježali brodovima iz Drača i drugih primorskih gradova uz tajnu pomoć vlasti Ramiza Alije. On je sve to uradio sa ciljem da se što više Albanaca domogne Zapada tj. boljeg života i da koliko-toliko održi mir u zemlji. Pošto je Albanija važila za posljednji komunistički režim u Evropi, svi stanovnici Albanije koji su stigli na zapad dobili su status izbjeglica. Taj trik Ramiz Alije, Evropa je uvidjela tek 1992. kad je na vlast došla Demokratska partija Sali Beriše.

Isti slučaj se desio sa Vračanima. Početkom 1991. godine svaki dan su omladinci bježali pojedinačno u Crnu Goru, preko gvozdena granice koja se bila olabavila, a graničari imali naređenje da ne pucaju u građane Albanije. Do tad je bilo nezamislivo bježati preko granice jer bi čitava porodica bila uništena. Tako je došlo do nove seobe Vračana. Prva grupa je prešla granicu 06. 03. 1991. godine, a druga 10. 03. 1991. godine. Seoba je bila isplanirana i nije bila spontana. Istina je da smo mi Vračani željeli da se domognemo Crne Gore, ali ne da napustimo svoja vjekovna ognjišta. Tu stupaju na scenu čelnici udruženja „Suživot i sloga“ i dogovor albanskih i jugoslovenskih, odnosno crnogorskih vlasti. Poznat je dogovor njemačkih vlasti sa Helmutom Kolom na čelu sa sovjetskim vlastima Mihajla Gorbačova, da svi Njemci mogu bez posljedica da napuste SSSR i vrata se u Njemačku. Isti se dogovor sproveo između Albanije i Jugoslavije odnosno Crne Gore. Znači postoji tajni međudržavni sporazum za „dobrovoljno preseljenje“. U roku od nekoliko sati, svi vrački intelektualci koji su živjeli i radili sa porodicama u drugim gradovima, stigli su u Vraku uz pomoć Sigurimija. Tako je bilo i sa mnom. U jedan poslije ponoći došli su mi na vrata stana ljudi političke policije Sigurimija, i rekli da moram što prije otići u Vraku, bez daljeg obrazloženja. Treba reći da su u to vrijeme telefone imale samo državne institucije, a privatno samo rukovodioci.

Istina je da smo mi Vračani kao albanski državljani imali skoro sva prava kao i ostali Albanci, ali kao Crnogorci nama su bila uskraćena apsolutna sva prava, počevši od imena i prezimena (poslije 1967.), jezika, običaja,... itd. Uprkos svim ovim represalijama nijesmo asimilirani. Bili smo čvrsti, složni i odlučni da očuvamo svoj identitet. Odlučili smo da idemo za Crnu Goru.

Prva kolona je stigla na granicu, na Božaj, pješke 6. marta 1991. godine, a druga daleko veća kolona 10. marta 1991. autobusima koje su obezbijedile albanske vlasti za „dobrovoljno preseljenje“ iz Albanije u Crnu Goru.

U Crnoj Gori dočekali su nas sa osmjehom, međutim ljubav se, izgleda, brzo ohladila. Poslije dobrodošlice i televizijskih kamera, razdvojene su porodice a čekali su nas šatori na Glavi Zete. Smjestili su nas u nekoliko prihvatnih centara: Glava Zete (muškarci od 17 godina do najstarijih), škola policije u Danilovgradu, KP dom i istražni zatvor u Spužu (žene i deca od 1 do 16-17 godina), kao i Bijelo Polje (majke sa bebama).

Poslije nas došlo je skoro 70.000 izbjeglica iz ratom zahvaćenih područja Hrvatske i Bosne. Svi oni su imali daleko pristojnije uslove i bolji tretman od nas.

Od vlasti Srbije i Crne Gore bilo je planirano da naselimo Kosovo i Metohiju, iako su bili svjesni činjenice da Vračani neće prihvatiti Kosovo, jer su tu golgotu mnogi od naših dedova prošli 1934-1941. godine. Na osnovu tog projekta, sklopio se i sporazum između vlasti Albanije i Jugoslavije. Sporazum je operativno sprovela Vlada Crne Gore. Mi Vračani smo postali svjesni te činjenice, samo nekoliko dana poslije dolaska u Crnu Goru, kad su porodice rastavili i smjestili nas u prihvatne centre, kao i zbog ponašanja nekih pripadnika javnog reda i mira.

Poslije nekog vremena počeli su praviti spiskove i pitati svakog od nas da želi da živi. Tu je došlo da našeg rascjepa. Uz pomoć MUP-a, ali prije svega zahvaljujući ličnim interesima čelnika udruženja Vračana („Suživot i sloga“), podriveno je naše jedinstvo. Kad su vlasti Crne Gore shvatile da Vračani ne žele da nasele Kosovo, rekli su nam otvoreno da jedina solucija da ostanemo u Jugoslaviji jeste da prihvatimo Kosovo. Nakon tri mjeseca oko 300 Vračana nezadovoljni tretmanom u Crnoj Gori, a posebno zbog odluke Vlade da od svih izbjeglica u Crnu Goru, jedino izbjeglice crnogorskog porijekla moraju da nasele Kosovo i Metohiju, odlučili su da se vrate na ugašena ognjišta.

Na šednici Skupštine Crne Gore održane 02. 04. 1991, raspravljalo se i o problemu izbjeglica iz Vrake. Skupština je jednoglasno, javno i jasno prihvatila činjenicu da smo mi Vračani, povratnici na svoja vjekovna ognjišta i kao takvi treba da ostanemo u Crnoj Gori.

I pored našeg protivljenja, 13. decembra 1991. godine, 633 lica su se odselila na Kosovo i Metohiju, u Dečane, i to uglavnom porodice sa manjom decom. Drugo „dobrovoljno“ preseljenje se desilo 30. novembra 1992. godine, i to 530 Vračana ponovo u Dečane. Treba istaći da se po prvi put od dolaska u Crnu Goru, nakon 21 mjesec, porodice ponovo spajaju. Suvišno je komentarisati kakve posljedice je prouzrokovao ovaj 21-mjesečni period za mnoge porodice. Nakon toga na teritoriji Crne Gore ostalo je nas oko 300 osoba. Mi koji smo ostali, oko 60 porodica, organizovali smo se i bili smo čvrsti u odluci da ne napuštamo Crnu Goru, i pored ogromnog pritiska. Tražili smo od vlasti i od opozicije da nam izađu u susret i da nam pomognu da ostanemo u Crnoj Gori. Od opozicionih partija jedino su Liberalni savez i SDPR stali u odbranu Vračana. Što se tiče vlasti odgovor je bio i dalje isti.

Nemajući drugi izlaz, mi Vračani protestujemo ispred crnogorskog parlamenta s ciljem da skrenemo pažnju javnosti, i da ukažemo na naš nezavidan položaj. Skupština je zaključila da će o problemu Vračana raspravljati na nekoj od narednih šednica.

Socijaldemokratska partija reformista se oglasila saopštenjem kojim skreće pažnju crnogorskoj javnosti da u Crnoj Gori postoje izbjeglice prvog i drugog reda.

Naime, na decembarskom zasijedanju Skupštine Crne Gore razmatrana je informacija o izbjeglicama u kojoj izbjeglice iz Vrake i iz Albanije nijesu ni pomenute. Na predlog poslanika SDPR-a Skupština je donijela zaključak da se u narednom periodu nadležni državni organi pozabave položajem i statusom izbjeglica iz Albanije. „Umjesto promjene odnosa i traženja adekvatnih rješenja, tim starim crnogorskim porodicama Krstovićima, Zlatičanima, Martinovićima i drugim se nudi povratak u Albaniji ili seljenje na Kosovo. Zato i danas opravdano protestuju pred Skupštinom Crne Gore. Kada su prije skoro dvije godine prebjegli iz Albanije u svoju domovinu i zavičaj Crnu Goru dočekani su sa obećanjima i bili su predmet političkih zloupotreba i pojedinih političkih partija i crkve. Danas ih

je ostalo oko 120 sa decom neriješenog statusa onih koji traže hljeba u svojoj postojbini Crnoj Gori. Apsurdno je da danas oko 70.000 nevoljnika iz drugih republika ima utočište u Crnoj Gori, a da se stare crnogorske familije šalju u druge republike ili da se vraćaju mimo njihove volje u Albaniju. Autohtoni građani Crne Gore su objektivno izbjeglice drugog reda i po mogućnostima da dođu do zapošljenja.

SDPR ovaj problem iznosi u javnost sa željom da se i prije pokretanja rasprave u novom parlamentu ovim nevoljnicima obezbijedi adekvatniji status u njihovoj domovini Crnoj Gori“, kaže se u saopštenju Socijaldemokratske partija reformista.

Tražili smo sastanak sa najvišim crnogorskim rukovodstvom. Umjesto njih u prostorije Vlade Crne Gore primaju nas ponovo, jedini nadležni od našeg dolaska u Crnu Goru, predstavnici MUP-a Božidar Radević i Jovan Šljukić. I ponovo ubjeđivanja da odemo na Kosovo, jer Kosovo je srpsko i bogato mjesto. Šećam se odgovora (sada već pokojnog) uvaženog Vračanina Rista Martinovića upućenog ovoj gospodi: „Gospodo, te iste priče su nam servirali i 1934. godine i mi smo im vjerovali na riječ. Mnogi iz te prve seobe Vračana ostavili su kosti na Kosovu. Gospodo, to sam ošetio na sopstvenoj koži sa tragičnim posljedicama“.

Odgovor predstavnika MUP-a je uslijedio nakon nekoliko dana, u pet ujutro, u prihvatnom centru u Danilovgradu. Predstavnici javnog reda i mira saopštavaju nam da ovog trenutka treba da odlučimo će ćemo: ili Kosovo ili natrag u Albaniju.

Tog jutra u pomoć nam je stigao predstavnik Ujedinjenih Nacija za Crnu Goru Pjer Frančesko Nata, i odložio naše preseljenje. Već 15. marta 1993. godine potpredsjednik crnogorske Vlade Rade Perović nas obavještava da je konačna odluka Vlade: ili Kosovo ili Albanija. Tako su 18. marta 1993. nasilno 52 lica preseljena na Kosovo, a 37 lica je vraćeno u Albaniju. Ostalo nas je oko 40 porodica koji tog jutra nijesmo bili u prihvatnom centru u Danilovgradu, jer su neke porodice živjele kao podstanari bez adrese. Ja sam sa porodicom od marta 1992. godine

živio kao podstanar u Balabanima u Zeti. I tako je ovih 40 porodica ostalo da živi privatno na teritoriji Crne Gore. Istina, više nijesmo imali sličnih problema kao do tada.

Nova seoba Vračana 1998-1999. Kosovo - Crna Gora

Vračani ponovo, kao u romanima, sa zavežljajima u ruci napuštaju Kosovo, i ponovo se vraćaju u Crnu Goru. Kao i 1941. godine i 1998-99. nasilno i sa tragičnim posljedicama. Mnogi od nas Vračana su ubijeni tokom rata na Kosovu 1998-1999, u vrijeme NATO bombardovanja, a na desetine su ranjavane.

Svi Vračani koji su bili na Kosovu vratili su se u Crnu Goru, osim maloljetne dece poginulih roditelja Ceklić, koja su smještena u Beogradu.

Zbog toga što smo 1991. godine bili Crnogorci, poslali smo na Kosovo, a sada kad se ponovo vraćamo u svoj zavičaj, nijesmo Crnogorci nego Srbi sa Kosova, koji nikad nijesu bili u Crnoj Gori. Apsurdno i istinito.

Legitimno pravo svakog pojedinca je da se izjašnjava kako hoće. Kako god se izjašnjavali, mi Vračani, ma đe se nalazili, smo stari Zećani, pravoslavne vjere, a maternji jezik zovemo naški. Dušom i tijelom smo za Crnu Goru. Svaki pokušaj da nas svrstavaju na onu ili ovu stranu je kranje zlonamjeran. Uostalom, nijedan Vračanin nema srpsko državljanstvo. Sam naš ponovni dolazak u Crnu Goru sa Kosova, valjda je dokaz da osećamo đe pripadamo.

Mi smo 2000. godine osnovali NVO „Vračani“ sa sedištem u Podgorici. Jedini cilj ovog udruženja je bio da Vračani dobiju dokumenta i da se uključe u normalan život. Istina je da je ovo udruženje stvorila grupa ljudi, bez saglasnosti većine, ali ipak oni su dali doprinos za dobrobit Vračana. I danas 2011. godine, kao i mnogo puta prošlog vijeka, smo na raskrsnici. Mi već punih 20 godina neprekidno živimo u Crnoj Gori, a nemamo ni

najosnovnija ljudska prava, kao što su pravo na rad, pravo na socijalnu pomoć, pravo na državljanstvo, itd. Logično je pitanje od čega žive Vračani kad nemaju pravo na rad, na socijalu itd, i kakve su posljedice za naše porodice. Od 2007. godine vodi se sudski postupak NVO - Vračana kao tužioca sa jedne strane i MUP-a Crne Gore kao tužene strane. I pored odluka Upravnog suda u našu korist, čelnici MUP-a uporno nam nude da dobijemo status stranca sa stalnim nastanjenjem. Paradoksalno: ljudi koji su rođeni prije dvadeset godina u Crnoj Gori i nijesu je napuštali, treba da čekaju još 10 godina da bi mogli da se integrišu u crnogorsko društvo.

Stvaranje NVO „Korijeni Vračana“ je posljedica nezadovoljstva Crnogoraca iz Vrake, koji punih 20 godina žive u Crnoj Gori bez ikakvih prava osim prava na primarnu zdravstvenu zaštitu.

Program i plan rada našeg NVO „Korijeni“ je da dokažemo crnogorskoj javnosti ko su Vračani, da smo ponosni na svoje porijeklo i jezik i da aktuelizujemo problem našeg statusa u Crnoj Gori.

Poslali smo svim državnim institucijama pismo u kome smo ukazivali na naš nezavidan položaj, i tražili da nas prime kao legitimne predstavnike Vračana i da kroz neposredan dijalog nađemo najadekvatnije rješenje za naše probleme nagomilane u ovih 20 godina. Posebno treba odmah riješiti status preko 400 dece koja su rođena u Crnoj Gori i 100 rođene na Kosovu, dece koja su prošla čitavi obrazovni sistem Crne Gore.

Konkretno 12. januara 2011. godine uputili smo pisma najodgovornijim ljudima u Crnoj Gori: Filipu Vujanoviću, Ranku Krivokapiću, Igoru Lukšiću i Milu Đukanoviću. Krajem mjeseca januara 2011. godine uputili smo pismo predsjedniku Gradske opštine Golubovci gospodinu Dušanu Radonjiću, a u februaru Ministru unutrašnjih poslova i javne uprave gospodinu Ivanu Brajoviću i njegovom zamjeniku gospodinu Osmanu Subašiću. U maju smo se pismom obratili ministru vanjskih poslova i evropskih integracija gospodinu Milanu Ročenu.

Portparolka Premijera g-đa Jovanović nas je 19. januara 2011. obavijestila da ćemo biti u kontaktu i pokušati da nađemo neko rješenje da vas primi neko od savjetnika, pošto je Premijer veoma zauzet. U februaru smo išli na sastanak sa portparolkom Premijera i izložili našu situaciju. Njen odgovor je bio da „nema pojma o ovoj materiji“, nego će se obratiti nekom od pravnika za pomoć. Odgovor je stigao 21. 03. 2011. godine.

„U skladu s našim dogovorom sa sastanka, informišem vas da je zakonska regulativa koja se odnosi na ovo pitanje u fazi izmjena i dopuna.

Iz kabineta predšednika poslaćemo urgenciju da se sama procedura ubrza.

Srdačan pozdrav,

Gordana Jovanović“

09. 06. 2011 ponovo upućujemo pismo u ime NVO „Korijeni Vračana“ sljedeće sadržine:

„Da li ste u prilici da nam kažete ima li pomaka u rješavanju problema oko našeg postojećeg statusa?“

U odgovoru 20. juna se kaže „Upućujem vas da se informišete o statusu zakona kod MUP-a koje je nadležno za ova pitanja.

Srdačan pozdrav,

Gordana Jovanović“

Zakon je izglasan u Skupštini Crne Gore, nije ništa promijenjeno. Mi Vračani, građani crnogorske nacionalnosti u zakonu ne postojimo, već smo „interno-raseljena lica sa Kosova“. Uvedena je i odredba da svakom pojedincu kome se odbije status stranca sa stalnim nastanjenjem, MUP nema obavezu da odgovara zbog čega i koji su razlozi. To znači da svako od nas može biti proćeran iz Crne Gore bez objašnjenja. De mi možemo da odemo? Sve i jedino što imamo vezano je za Crnu Goru.

Prvi zvaničan susret za ovih dvadeset godina predstavnici Vračana s nekim iz vlasti Crne Gore imali su u februaru 2011. godine sa predšednikom Gradske opštine Golubovci gospodinom Dušanom Radonjićem.

Gospodin Radonjić za razliku od drugih sagovornika je bio veoma detaljno upućen u našu problematiku. To je bilo i za očekivati pošto 80-85% Vračana živi u Zeti. On nam je obećao da će obavijestiti nadležne organe u vezi našeg problema.

U dvadesetominutnom razgovoru sa savjetnikom predsjednika Republike gospođom Nadom Mugošom, 20. aprila 2011. godine, iznijeli smo našu nezavidnu situaciju i tražili da g-din Filip Vujanović pomogne u rješavanje našeg problema. Ona nam je obećala da će svu dokumentaciju koju smo priložili proslijediti Predsjedniku Republike i da ćemo vam vratiti odgovor u toku 15 dana.

Gospođa Mugoša nas je telefonom obavijestila da je predsjednik upoznat s našim pitanjem i da je poslao dopis MUP-u u vezi našeg pitanja, s posebnim akcentom na decu koja su rođena u Crnoj Gori. Odgovor još nije stigao.

Ostali zvaničnici Crne Gore nijesu nam odgovorili, a kamoli nas primili.

Evo punih 20 godina našeg teškog i mukotrpnog života u našoj domovini, Crnoj Gori, a niko od zvaničnika Crne Gore nije htio da nas primi. Možemo zamisliti koje je rješenje namijenjeno za nas, pa ostajemo bez nade i bez perspektive. Država Crna Gora nema volje da izađe u susret našoj deci rođenoj ovđe. Pitamo se što smo to skrivili da smo okrutno kažnjeni. Ko je kriv?! Ko je prekršio sve međunarodne norme kad je strpao decu i žene 21 mjesec u zatvor u Spužu? Ko je nasilno očerao na Kosovo Vračane iz Crne Gore? Sada nam odgovaraju da smo problem Srbije. Kao da je naša matica Srbija, a ne Crna Gora. Neodgovorna politika uništila je život devet Vračana tokom ratnih sukoba na Kosovu i strpala bebe i decu u zatvor 21 mjesec, đe su se umjesto s igračkama, družili sa zatvorenicima.

Gospodo, vi koji odlučujete o našim životima, zamislite sebe u našem položaju. Sigurni smo da biste tada donijeli ispravnu odluku o našoj daljoj sudbini u Crnoj Gori.

Nas Vračana sad ima preko 2000 u Crnoj Gori. Kakav interes ima Crna Gora da već dvije decenije ne da državljanstvo ljudima iz Vrake koji su stari Crnogorci i koji su u veoma teškim uslovima sačuvali crnogorski identitet. Mnogi Vračani sa ponosom su predstavljali i predstavljaju crnogorski sport u svijetu i to sa veoma zapaženim rezultatima, a nemaju crnogorsko državljanstvo.

Mi smo oni isti Vračani koji smo vjekovima očuvali i u veoma teškim uslovima razvijali svoj crnogorski identitet i postali veoma uspješna grupa Crnogoraca u Albaniji, na svim poljima života. Danas blizu stotinu je na fakultetima, imamo troje akademika i nekoliko profesora na najprestižnijim svjetskim univerzitetima. Pitanje je koliko nas Vračana bi uspjelo samo da su nam pružili šansu da se ravnopravno borimo sa ostalim građanima Crne Gore na svim poljima života. Svoje znanje i energiju još nismo mogli da iskoristimo za dobrobit svog naroda. Ne možemo da razumijemo birokratsku ravnodušnost za naše životne probleme. Trudili smo se i uspjeli da ne budemo na teret Crnoj Gori ali nosimo težak ožiljak na svojoj duši. Izgleda da Crna Gora ne želi da nas Vračane integriše u društvo. Uvjeren sam da sva crnogorska dijaspora, posebno ona u Albaniji, prati kako se ponaša Crna Gora prema svojim ljudima. Mislim da je jedinstven primjer na svijetu da se jedna matična država tako odnosi prema svojim sunarodnicima.

Vračani su realnost u Crnoj Gori, ona nam je jedina domovina, a loše stvari koje su nam se desile za ovih dvadeset godina učinile su nas mnogo jačim i izdržljivijim.

Ćutali smo 20 godina o svojim patnjama i nepravdama prema nama. Računali smo da će nadležni razumjeti našu situaciju i riješiti naš status, ali uporno nastojanje vlasti da nama Vračanima a posebno deci ne obezbijedi ni najelementarnija ljudska prava, naćeralo nas je da putem mirnih protesta ukažemo domaćoj i svjetskoj javnosti na tešku, bolnu i ponižavajuću istinu o nama i okolnostima u koje smo dovedeni.